

อริยสัจ 4 ในยุค Fake News : วิธีแห่งปัญญาเพื่อรู้แจ้งความจริง

The Four Noble Truths in the Era of Fake News

: A Path of Wisdom toward Realizing the Truth

พระณรงค์ สุภทฺโท (สายสุข)

PhraNarong Suphatto (Saysook)

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

Mahamakut Buddhist University

E-mail: narongsaysook@gmail.com

วันที่รับบทความ (Received) : 2 ตุลาคม 2568

วันที่แก้ไขบทความ (Revised) : 29 มิถุนายน 2569

วันที่ตอบรับบทความ (Accepted) : 29 มิถุนายน 2569

บทคัดย่อ

ในยุคดิจิทัลที่ข้อมูลข่าวสารถูกเผยแพร่อย่างรวดเร็ว ปรากฏการณ์ข่าวปลอม (Fake News) และการบิดเบือนข้อมูลได้กลายเป็นปัญหาสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อความเชื่อมั่น ความสัมพันธ์ทางสังคม และการตัดสินใจของประชาชน โดยมีรากฐานจากอวิชชา ความโลภ และแรงจูงใจทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์ปรากฏการณ์ข่าวปลอมผ่านหลักอริยสัจ 4 เสนอแนวทางพุทธปรัชญาในการยุติการแพร่กระจายของข่าวปลอม และอธิบายการประยุกต์ใช้อริยสัจ 4 ในฐานะกรอบอภิปรัชญาและญาณวิทยาเพื่อการแสวงหาความจริงในสังคมข้อมูลข่าวสาร

ผลการศึกษาพบว่า อริยสัจ 4 สามารถประยุกต์ใช้เป็นกรอบวิเคราะห์และแนวทางแก้ไขข่าวปลอมได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดย “ทุกข์” คือความสับสนและความแตกแยกที่เกิดจากข่าวปลอม “สมุทัย” คืออวิชชา ความยึดมั่นถือมั่น และผลประโยชน์ทางการเมืองและเศรษฐกิจ “นิโรธ” คือการดับอวิชชาและการเข้าถึงความจริงด้วยเหตุผล ส่วน “มรรค” คือการพัฒนาสติสัมปชัญญะ โยนิโสมนสิการ และการประยุกต์ใช้หลักกาลามสูตรในการพิจารณาข้อมูลอย่างมีวิจารณญาณ ดังนั้น อริยสัจ 4 จึงไม่เพียงเป็นแนวทางในการลดและยุติการแพร่กระจายของข่าวปลอม หากยังเป็นกรอบทางอภิปรัชญาและญาณวิทยาที่นำไปสู่การเข้าถึงความจริง เสริมสร้างภูมิคุ้มกันทางปัญญา และส่งเสริมการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสันติและยั่งยืน

คำสำคัญ: อริยสัจ 4, ข่าวปลอม, ปัญญา

ABSTRACT

In the digital age, where information is disseminated rapidly through online media, fake news and information distortion have become major challenges that undermine public

trust, social relationships, and decision-making. Driven by ignorance, greed, and political, economic, and social interests, misinformation extends beyond technical errors or misunderstandings. This article aims to analyze the phenomenon of fake news through the framework of the Four Noble Truths, propose Buddhist philosophical approaches to counter misinformation, and explain the application of the Four Noble Truths as a metaphysical and epistemological framework for seeking truth in today's complex information environment.

The study finds that the Four Noble Truths provide an effective framework for understanding and addressing fake news. *Dukkha* represents the confusion and social division caused by misinformation; *Samudaya* refers to its root causes, including ignorance, attachment, and political-economic interests; *Nirodha* signifies the cessation of ignorance through reason and the realization of truth; and *Magga* offers the practical path through mindfulness, *yonisomanasikāra* (critical reflection), and the Kalama Sutta, enabling individuals to evaluate information critically and wisely. Therefore, the Four Noble Truths not only provide a practical approach to reducing the spread of fake news but also serve as a metaphysical and epistemological pathway to ultimate truth, fostering intellectual resilience and contributing to a peaceful and sustainable society.

Keywords: Four Noble Truths, Fake News, Wisdom

1. บทนำ

ในยุคดิจิทัลที่การสื่อสารมีความรวดเร็วและไร้พรมแดน ปรากฏการณ์ข่าวปลอม (Fake News) ได้กลายเป็นหนึ่งในปัญหาสำคัญที่กระทบต่อความเชื่อมั่นและความมั่นคงของสังคม ข่าวปลอมมีใช้เพียงเรื่องของความผิดพลาดทางเทคนิคหรือการสื่อสารที่คลาดเคลื่อน แต่เป็นผลจากกระบวนการที่มีเจตนาแอบแฝงเพื่อหวังผลทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ทำให้ผู้รับสารจำนวนมากตกอยู่ในภาวะสับสนระหว่างความจริงกับความเท็จ (วิไลวรรณ จงวิไลเกษม และคณะ, 2564) งานวิจัยในระดับสากลชี้ให้เห็นว่าข่าวปลอมมักแพร่กระจายได้รวดเร็วกว่าข่าวจริงหลายเท่า เนื่องจากเนื้อหาของข่าวปลอมมักสร้างอารมณ์ร่วม เช่น ความกลัว ความโกรธ หรือความหวัง จึงดึงดูดให้ผู้คนแชร์โดยไม่ตรวจสอบข้อเท็จจริง (Vosoughi et al., 2018) ในสังคมไทยเองก็พบปรากฏการณ์ลักษณะเดียวกัน โดยเฉพาะในช่วงวิกฤติ เช่น การแพร่ระบาดของโควิด-19 ที่มีข่าวปลอมเกี่ยวกับยารักษาและวัคซีนกระจายอยู่ทั่วไป (Peerarattakun, 2021) ปรากฏการณ์ดังกล่าวจึงเป็นมากกว่าปัญหาทางการสื่อสาร แต่ยังสะท้อนถึงปัญหาทางญาณวิทยา (epistemology) ว่ามนุษย์จะเข้าถึงความจริงได้อย่างไรในโลกที่ข้อมูลมีทั้งจริงและเท็จปะปนกัน ดังนั้นจึงจำเป็นต้องมีกรอบแนวคิดทางปรัชญาที่ช่วยให้เกิดการวิเคราะห์และการแก้ปัญหาที่เป็นระบบ หนึ่งในแนวทางที่สำคัญคือการนำหลักพุทธปรัชญา โดยเฉพาะ อริยสัจ 4 มาประยุกต์ใช้

อริยสัจ 4 ถือเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา ประกอบด้วย ทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรค ซึ่งสามารถตีความได้ในเชิงจริยธรรมและญาณวิทยา พระมหานันท (2565) อธิบายว่า อริยสัจ 4 มิได้จำกัดเพียงการปฏิบัติทางศาสนา แต่ยังสามารถประยุกต์เป็นวิธีการเรียนรู้และการแก้ปัญหาชีวิตได้ โดยเริ่มจากการกำหนดรู้ปัญหา วิเคราะห์สาเหตุ ค้นหาทางออก และลงมือปฏิบัติอย่างมีเหตุผล หากเชื่อมโยงเข้ากับปัญหาข่าวปลอม สามารถมองได้ว่า ข่าวปลอมคือ “ทุกข์” ที่ทำให้สังคมตกอยู่ในความสับสนและขาดความไว้วางใจ ส่วน “สมุทัย” คือรากเหง้าของปัญหา เช่น อวิชชา ความหลงผิด และแรงจูงใจที่ไม่บริสุทธิ์ของผู้ผลิตข่าวปลอม (Gethin, 1998; Peerarattakun, 2021) การตระหนักถึงทุกข์และสมุทัยนี้เป็นก้าวแรกสู่การแก้ไขปัญหาอย่างยั่งยืน “นิโรธ” หรือความดับทุกข์ในบริบทของข่าวปลอม หมายถึงการสร้างภูมิคุ้มกันทางปัญญาให้กับผู้รับสาร เพื่อสามารถแยกแยะความจริงจากสิ่งเท็จได้ ซึ่งต้องอาศัยทั้งความรู้ด้านสื่อสารมวลชนและการฝึกฝนสติปัญญาในเชิงพุทธปรัชญา เช่น การใช้สติสัมปชัญญะและโยนิโสมนสิการเป็นเครื่องมือวิเคราะห์ (พระมหานันท, 2565) แนวทางนี้ยังสอดคล้องกับหลักกาลามสูตร ที่เน้นการไม่เชื่อโดยปราศจากการตรวจสอบ (Nanamoli, Bodhi, 2005) “มรรค” ในการแก้ปัญหข่าปลอมจึงหมายถึงแนวทางปฏิบัติที่มุ่งเน้นการสร้างความรู้เท่าทันสื่อ (media literacy) และการพัฒนาปัญญาในระดับบุคคลและสังคม บทความของ ความขัดแย้งของสังคมไทยกับการแก้ปัญหตามแนวทางอริยสัจ 4 ยังได้ชี้ให้เห็นว่า อริยสัจ 4 เป็นกรอบคิดที่สามารถใช้คลี่คลายปัญหาความขัดแย้งทางสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2559) สิ่งนี้แสดงให้เห็นว่าอริยสัจ 4 ไม่ได้เป็นเพียงหลักคำสอนทางศาสนา หากแต่เป็นกรอบวิเคราะห์ปัญหาสังคมร่วมสมัยได้ด้วย

นอกจากนี้ หนังสือ Fake News Fighter : กลไกการตรวจสอบข้อเท็จจริงในห้องข่าวโทรทัศน์และสื่อดิจิทัล ของวิไลวรรณ จงวิไลเกษมและคณะ (2564) ได้เสนอแนวทางเชิงปฏิบัติสำหรับการตรวจสอบข้อเท็จจริงในห้องข่าวและสื่อออนไลน์ ซึ่งสอดคล้องกับหลักพุทธปรัชญาที่เน้นการตรวจสอบ การไม่ด่วนเชื่อ และการใช้สติปัญญาในการวินิจฉัยสิ่งที่เป็นจริงและเป็นประโยชน์ ดังนั้น การศึกษาอริยสัจ 4 ในฐานะกรอบการวิเคราะห์ปัญหาข่าวปลอมจึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง ไม่ว่าจะเป็น การวิเคราะห์ปรากฏการณ์ข่าวปลอมและการบิดเบือนข้อมูลในปัจจุบันโดยใช้หลักอริยสัจ 4 และการนำเสนอแนวทางพุทธปรัชญาในการยุติการแพร่กระจายของข่าวปลอม รวมถึงการอธิบายการประยุกต์ใช้หลักอริยสัจ 4 ในฐานะอภิปรัชญาญาณวิทยาเพื่อการแสวงหาความจริงสูงสุด อันจะเป็นประโยชน์ทั้งในระดับบุคคลและสังคม

2. หลักธรรมที่ปรากฏในอริยสัจ 4

อริยสัจ แปลว่า ความจริงอย่างประเสริฐ หรือความจริงของพระอริยะ ความจริงที่ทำให้คนเป็นพระอริยะ มี 4 อย่างคือ ทุกข์ (หรือทุกข์สังขะ) สมุทัย (หรือสมุทัยสังขะ) นิโรธ (หรือนิโรธสังขะ) มรรค (หรือมรรคสังขะ) เรียกเต็มว่า ทุกข(อริยสัจ) ทุกขสมุทัย(อริยสัจ) ทุกขนิโรธ(อริยสัจ) และทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2556)

อริยสัจ 4 จัดเป็นหมวดธรรมที่สำคัญมากของพระพุทธศาสนา เพราะเป็นที่สรุปรวมของพระธรรมคำสั่งสอนทั้งหมด หมายความว่า พระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธองค์ในพระไตรปิฎกทั้ง 3 คือ พระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎกนั้น ก็จะสรุปรวมลงในอริยสัจ 4 ทั้งสิ้น อริยสัจ 4 มีดังนี้

1. ทุกข์ แปลว่า ความทุกข์ หรือสภาพที่ทนได้ยาก ได้แก่ ปัญหาต่าง ๆ ของมนุษย์ กล่าวให้ ลึกลงไปอีกหมายถึง สภาวะของสิ่งทั้งหลาย ที่ตกอยู่ในกฎธรรมดาแห่งความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ซึ่งประกอบด้วยภาวะคัน กัดคัน ขัดแย้ง ขัดข้อง มีความบกพร่อง ไม่สมบูรณ์ในตัวเอง ขาดแก่นสาร และความเที่ยงแท้ ไม่อาจให้ความพึงพอใจเต็มอิมแท้จริง พร้อมทั้งจะก่อปัญหา สร้างความทุกข์ขึ้นมาได้เสมอ ทั้งที่เกิดปัญหาขึ้นแล้ว และที่อาจเกิดเป็นปัญหาขึ้นมา เมื่อใดเมื่อหนึ่ง ในรูปใดรูปหนึ่ง แก่ผู้ที่ยึดติดถือมั่นไว้ด้วยอุปาทาน

2. ทุกขสมุทัย เรียกสั้น ๆ ว่า สมุทัย แปลว่า เหตุเกิดแห่งทุกข์ หรือสาเหตุให้ทุกข์เกิดขึ้น ได้แก่ ความอยากที่ยึดถือเอาตัวตนเป็นที่ตั้ง โดยอาการที่เราซึ่งจะเสพ ที่จะได้ จะเป็น จะไม่เป็นอย่างนั้นอย่างนี้ ทำให้ชีวิตตกบิ่บคั้นด้วยความเร่าร้อน ร่ารอน กระทบกระวาย ความหวงแหน เกลียดชัง หวั่นกลัว หวาดระแวง ความเบื่อหน่าย หรือความคับข้องติดขัด ในรูปใดรูปหนึ่งอยู่ตลอดเวลา ไม่อาจปลดปล่อยโล่งเบา เป็นอิสระสดชื่น เบิกบานได้ อย่างบริสุทธิ์สิ้นเชิง ไม่รู้จักความสุข ชนิดที่เรียกว่า ไร้ไฟผาและไม่อึดเพื่อ

3. ทุกขนิโรธ เรียกสั้น ๆ ว่า นิโรธ แปลว่า ความดับทุกข์ ได้แก่ภาวะที่เข้าถึง เมื่อกำจัดอวิชชา สำรอกตัดมหาสิ้นแล้ว ไม่ถูกตัณหาย้อมใจ หรือฉุดลากไป ไม่ถูกบีบคั้นด้วยความรู้สึกกระทบกระวาย ความเบื่อหน่ายหรือความคับข้องติดขัดอย่างใด ๆ หลุดพ้นเป็นอิสระ ประสบความสุขที่บริสุทธิ์ สงบ ปลอดโปร่งโล่งเบา ผ่องใสเบิกบาน เรียกสั้น ๆ ว่านิพพาน

4. ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา เรียกสั้น ๆ ว่า มรรค แปลว่า ปฏิปทาที่นำไปสู่ความดับทุกข์ หรือข้อข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ได้แก่ อริยอัฏฐังคิกมรรค หรือทางประเสริฐ มียองค์ประกอบ 8 ก็คือ สัมมาทิฐิ ฯลฯ สัมมาสมาธิ ที่เรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา เพราะเป็นทางสายกลาง ซึ่งดำเนินไปพอดีที่จะให้ถึงนิโรธ โดยไม่ติดข้องหรือเอียงไปทางที่สุดสองอย่าง คือ กามสุขัลลิกานุโยค (ความหมกมุ่นในกามสุข) และอัตตกิลมณานุโยค (การประกอบความลำบากแก่ตน คือ บีบคั้นทรมานตนเองให้เดือดร้อน) (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2555)

เป้าหมายคือการรู้จริง จึงต้องเข้าถึงหัวใจของพุทธศาสนา คืออริยสัจ 4 ความจริงอันประเสริฐ หลักธรรมที่สอนครบถ้วนทั้งภาคทฤษฎี ภาคปฏิบัติ และผลของภาคปฏิบัติ ภาคทฤษฎีคือการรู้จักทุกข์ ภาคปฏิบัติคือมรรคมีองค์แปด และผลของภาคปฏิบัติคือนิโรธ ความดับทุกข์ (แสง จันทร์งาม, 2544)

การปฏิบัติธรรมทุกขั้นตอน รวมลงในมรรคอันประกอบด้วยองค์แปดนี้ เมื่ออยู่รวมกันแล้วเหลือเพียง 3 คือ ศีล - สมาธิ - ปัญญา สรุปสั้น ๆ ก็คือ การปฏิบัติธรรม (ศีล - สมาธิ - ปัญญา) การเดินตามมรรค คือ 1. การฝึกฝนอบรมในด้านความประพฤติ ภาย วาจาและอาชีวะ เรียกว่า อธิศีลสิกขา 2. การฝึกฝนอบรมจิตใจ การปลุกฝังคุณธรรม และสมรรถภาพของจิต เรียกว่า อธิจิตสิกขา และ 3. การฝึกฝนอบรมทางปัญญาให้เกิดความรู้ เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง ทำจิตใจใจให้บริสุทธิ์หลุดพ้นจากความยึดมั่น ถือมั่นในสิ่งต่าง ๆ ดับทุกข์ได้ เรียกว่าอธิปัญญาสิกขา และมรรคมีองค์ 8 คือ

1. ความเห็นชอบ (สัมมาทิฐิ) เป็นฝ่ายปัญญา คือความเข้าใจถูกต้อง ย่อมต้องการใช้ในกิจการทั่วไปทุกประเภท ทั้งทางโลกและทางธรรม

2. ความดำริชอบ (สัมมาสังกัปปะ) เป็นฝ่ายปัญญา คือความใส่ใจถูกต้อง คือคิดหาทางออกไปจากทุกข์ตามกฎแห่งเหตุผล ที่เห็นชอบมาแล้วข้อสัมมาทิฐินั่นเอง

3. การพูดชอบ (สัมมาวาจา) เป็นฝ่ายศีล คือเจรจาชอบ การพูดจาถูกต้อง ไม่เป็นโทษต่อตนเองและผู้อื่นได้แก่การเว้นจากวจีทุจริต 4 คือไม่ประพฤตชั่วทางวาจา อันได้แก่ ไม่พูดเท็จ ไม่พูดต่อเสียด ยุยงให้เขาแตกร้างกัน ไม่พูดคำหยาบคาย และไม่พูดเพ้อเจ้อเหลวไหลไร้สาระ

4. การกระทำชอบ (สัมมากัมมันตะ) เป็นฝ่ายศีล คือทำการงานชอบโดยประกอบกิจการงานที่ไม่ผิดประเพณี ไม่ผิดกฎหมาย ไม่ผิดศีลธรรม

5. การเลี้ยงชีพชอบ (สัมมาอาชีวะ) เป็นฝ่ายศีล คือการเว้นจากการเลี้ยงชีพในทางที่ผิด มีความเพียรระวัง ไม่ผิดกฎหมายและศีลธรรม การดำรงชีพถูกต้อง ไม่เป็นโทษต่อตนเองและผู้อื่น

6. ความเพียรชอบ (สัมมาวายามะ) ฝ่ายสมาธิ หมายถึง ความพากเพียรถูกต้อง เป็นส่วนของใจที่บากบั่นในอันที่จะก้าวหน้า ไม่ถอยหลังจากทางดำเนินตามมรรค

7. ความระลึกชอบ (สัมมาสติ) ฝ่ายสมาธิ หมายถึง ความมีสติระลึกถึงความเป็นไปได้ของสภาพร่างกาย ระลึกถึงความเป็นไปของเวทนา (ขณะมีอารมณ์) ว่าเป็นสุข เป็นทุกข์ หรือเฉย ๆ ระลึกถึงความเป็นไปของจิตว่าเศร้าหมอง หรือผ่องใสเพราะเหตุใด ระลึกถึงความดีชั่วที่เกิดขึ้นในจิตของตน

8. การตั้งจิตให้ชอบ (สัมมาสมาธิ) หมายถึง การตั้งใจมั่นถูกต้อง ได้แก่ สมาธิเป็นของจำเป็นในกิจการทุกอย่าง

เหล่านี้ คือเรื่องของการหลุดพ้นของสรรพสัตว์ทั่ว ๆ ไป แม้พระพุทธเจ้าทั้งหลายนั้นก็ต้องหลุดพ้นจากกิเลส ด้วยทางเส้นนี้เหมือนกันทั้งหมดทั้งสิ้น เพราะเป็นทางสายเดียว มีอยู่ทางเดียว "มรรคมีองค์แปด" ทั้งแปด ส่วนมีความต่อเนื่องและเอื้อกันอยู่อย่างแยกไม่ออก ถ้าเรามีความเห็นชอบหรือมีความเข้าใจถูกต้องเป็นเบื้องต้น

3. Fake News ในฐานะทุกข์ของสังคม

ในสังคมดิจิทัล ข่าวปลอม (fake news) เป็น “ทุกข์” รูปแบบใหม่ที่กัดกร่อนทุนทางสังคมและความไว้วางใจร่วม (social trust) อย่างต่อเนื่อง เพราะทำให้ประชาชนตกอยู่ในภาวะคลุมเครือระหว่างข้อเท็จจริงกับความเท็จ นำไปสู่ความกังวล ความโกรธ และการปะทุของความเกลียดชังบนโลกออนไลน์ ซึ่งบั่นทอนความสามัคคีของชุมชนและสถาบันสาธารณะ (วิไลวรรณ จงวิไลเกษม และคณะ, 2564; Wardle, Derakhshan, 2017) หลักฐานเชิงประจักษ์ชี้ชัดว่าข่าวปลอมแพร่เร็ว แพร่ไกล และเข้าถึงคนมากกว่าข่าวจริง งานคลาสสิกของ Vosoughi, Roy, และ Aral (2018) วิเคราะห์ทวีตมากกว่า 4.5 ล้านข้อความในช่วงปี 2006 – 2017 พบว่าเรื่องเท็จมีโอกาสถูกทวีตสูงกว่าเรื่องจริงประมาณ 70% โดยเฉพาะหมวดการเมือง ทั้งยังแพร่เป็นเครือข่ายได้กว้างกว่าอย่างมีนัยสำคัญ ผลลัพธ์นี้สะท้อนว่า “กลไกทางอารมณ์และความแปลกใหม่ของข้อมูล” เป็นตัวเร่งสำคัญของการแชร์ มากกว่าปัจจัยทางเทคนิคอย่างบอต (bots) เพียงอย่างเดียว (Vosoughi et al.,

2018) เมื่อข่าวปลอมแพร่เร็วกว่าเรื่องจริง พื้นที่สนทนาสาธารณะย่อมถูกรอบงำด้วยข้อมูลบิดเบือน ก่อให้เกิด “ความทุกข์เชิงโครงสร้าง” เช่น ความไม่ไว้วางใจต่อสถาบันรัฐ วิชาชีพสื่อ และผู้เชี่ยวชาญ ผลคือความร่วมมือทางสังคมถดถอย และการตัดสินใจสาธารณะบิดเบี้ยว (McIntyre, 2018; Wardle, Derakhshan, 2017).

บริบทไทยก็สะท้อนปัญหาเดียวกัน รายงานและคู่มือเชิงปฏิบัติการ “Fake News Fighter” ของเครือข่ายนักวิชาการ – ห้องข่าวไทย ระบุขั้นตอนและเกณฑ์ตรวจสอบข้อเท็จจริงสำหรับสื่อโทรทัศน์และสื่อดิจิทัล พร้อมย้ำผลกระทบของข่าวปลอมต่อการรับรู้ของสาธารณะและความน่าเชื่อถือของสื่อ (วิไลวรรณ จงวิไลเกษม และคณะ, 2564) ในเชิงปริมาณ หน่วยงานรัฐไทยรายงานสถานการณ์ข่าวปลอมอย่างต่อเนื่อง โดยรายงานผลการดำเนินงานปีงบประมาณ 2566 ของศูนย์ต่อต้านข่าวปลอมระบุว่า ในบรรดาข้อความ/เรื่องที่ตรวจสอบจำนวนหนึ่ง มีสัดส่วนที่ยืนยันได้ว่า “เท็จ” คิดเป็นราวหนึ่งในสามของเรื่องที่ได้รับการตรวจสอบ (อ้างใน TDRI, 2025 ซึ่งอ้างอิงรายงานของกระทรวงดิจิทัลฯ 2566) บ่งชี้ว่าภาระงานด้านการตรวจพิสูจน์ยังหนักและมีแนวโน้มต่อเนื่อง

นอกเหนือจากผลกระทบเชิงสถาบัน ข่าวปลอมยังส่งผลต่อความเป็นอยู่ทางอารมณ์ของประชาชนผ่านวงจรความกลัว – ความโกรธ – ความเกลียด (affective polarization) ซึ่งเป็นเชื้อเพลิงให้เกิด “ห้องสะท้อน” (echo chambers) และ “ฟองข้อมูล” (filter bubbles) ที่ย้ำความเชื่อเดิมและลดทักษะการฟังอย่างมีเหตุผลในพื้นที่สาธารณะ (McIntyre, 2018) ในแง่ความเข้าใจแนวคิด “ทุกข์” ตามพุทธปรัชญา ปัญหาข่าวปลอมมิใช่เพียงความผิดพลาดเชิงข้อมูล แต่เป็นภาวะทุกข์ที่เกิดจาก “อวิชชา” และ “อุปาทาน” ในระดับบุคคลและสังคม จึงต้องอาศัยกรอบคิดและเครื่องมือทางปัญญาเพื่อตรวจสอบก่อนเชื่อหรือแชร์ งานวิชาการไทยเสนอให้ใช้ “กาลามสูตร” และการพินิจแบบโยนิโสมนสิการเป็นหลักปฏิบัติพื้นฐาน เพื่อไม่ให้ความเชื่อ/อารมณ์ครอบงำการตัดสินใจในโลกข้อมูล (Peerarattakun, 2021; Yussayotha, 2021).

4. สมุทัยของ Fake News

ในทางพุทธศาสนา “สมุทัย” คือเหตุแห่งทุกข์ ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงชี้ว่าเป็นตัณหา (ความทะยานอยาก) และ อวิชชา (ความไม่รู้) ที่ทำให้มนุษย์เวียนวนอยู่ในสังสารวัฏ (Bodhi, 1994) หากนำมาประยุกต์กับปรากฏการณ์ข่าวปลอม (Fake News) จะเห็นว่าต้นเหตุของการผลิตและการแพร่กระจายข่าวปลอมมีความสอดคล้องกับหลักการนี้อย่างชัดเจน

อวิชชาและความไม่รู้ อวิชชาเป็นเหตุสำคัญที่ทำให้ผู้คนขาดทักษะในการตรวจสอบข้อเท็จจริงและไม่สามารถแยกแยะระหว่างข้อมูลจริงกับข้อมูลเท็จได้ ในโลกดิจิทัลที่ข่าวสารหลั่งไหลตลอดเวลา ผู้บริโภคข้อมูลจำนวนมากมักเชื่อและแชร์ข่าวปลอมโดยไม่ผ่านการไตร่ตรองอย่างมีเหตุผล (Wardle, Derakhshan, 2017). การขาดการพิจารณาอย่างรอบคอบนี้สะท้อนถึงความอ่อนแอทางปัญญาและเป็นรูปแบบหนึ่งของอวิชชาในยุคสมัยใหม่

ตัณหาและอุปาทาน แรงขับเคลื่อนของข่าวปลอมยังเชื่อมโยงกับ ตัณหา และ อุปาทาน โดยเฉพาะความยึดมั่นในอุดมการณ์ทางการเมือง เศรษฐกิจ และศาสนา ผู้คนจำนวนมากแชร์ข่าวปลอมเพราะสอดคล้อง

กับความเชื่อหรือผลประโยชน์ของตนเอง แม้จะขัดกับความจริงก็ตาม (McIntyre, 2018). สิ่งนี้สอดคล้องกับการอธิบายของ พระมหานุพันธ์ พรหมชาติ (2565) ที่ระบุว่า อริยสัจ 4 สามารถใช้เป็นเครื่องมือวิเคราะห์รากเหง้าของปัญหาในชีวิตและสังคม โดย “สมุทัย” ของชาวปาลอมก็คือแรงขับภายในที่เกิดจากความยึดมั่นและอวิชชาที่ไม่ได้รับการแก้ไขปัจจัยเชิงเศรษฐกิจและการเมือง นอกจากนี้วิชาและค้นหาแล้ว ปัจจัยทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองยังเป็นแรงขับสำคัญของการสร้างชาวปาลอม เช่น การใช้ชาวบิตเบียนเพื่อทำลายคู่แข่งทางการเมือง การสร้างความได้เปรียบในการเลือกตั้ง หรือการใช้เป็นเครื่องมือทางธุรกิจเพื่อดึงดูดความสนใจและผลประโยชน์ (Vosoughi et al., 2018). งานวิจัยไทย เช่น ความขัดแย้งของสังคมไทยกับการแก้ปัญหาตามแนวทางอริยสัจ ๔ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2559) ก็สะท้อนให้เห็นว่าความขัดแย้งทางการเมืองและสังคมในไทยมีรากเหง้ามาจากความหลงผิดและความยึดมั่นถือมั่นในผลประโยชน์ส่วนตน

5. นิโรธคือการสร้างภูมิคุ้มกันทางปัญญา

ตามหลักอริยสัจ 4 “นิโรธ” หมายถึง ความดับแห่งตัณหาและอวิชชา เป็นภาวะแห่งความสงบ ความคลายกำหนด และการเข้าถึงนิพพาน (Rahula, 1974). หากนำมาประยุกต์กับปรากฏการณ์ชาวปาลอม “นิโรธ” อาจตีความได้ว่าเป็น กระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันทางปัญญา เพื่อให้มนุษย์สามารถแยกแยะความจริงออกจากข้อมูลบิดเบือน และพัฒนาสังคมที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของข้อเท็จจริงและสติปัญญา

การสร้างภูมิคุ้มกันทางปัญญาในโลกที่ข้อมูลล้นเกิน การดับทุกข์จากชาวปาลอมต้องอาศัย “ภูมิคุ้มกันทางปัญญา” (intellectual immunity) หมายถึง ความสามารถของบุคคลในการตั้งคำถาม ตรวจสอบ และไม่ตกเป็นเหยื่อของการบิดเบือนข้อมูล แนวคิดนี้สอดคล้องกับการพัฒนาทักษะการรู้เท่าทันสื่อ (media literacy) ซึ่งมุ่งเสริมสร้างการคิดเชิงวิพากษ์และการวิเคราะห์เชิงเหตุผล เพื่อไม่ให้ความเชื่อหรืออารมณ์ครอบงำการตัดสินใจ (McIntyre, 2018).

หลักกาลามสูตรและโยนิโสมนสิการ พระพุทธเจ้าทรงสอนใน กาลามสูตร ว่า ไม่ควรเชื่อสิ่งใดเพียงเพราะได้ยินต่อ ๆ กันมา หรือแม้แต่คำสอนของครูบาอาจารย์ แต่ควรใช้เหตุผลและประสบการณ์ตรงพิจารณาว่าสิ่งนั้นเป็นประโยชน์จริงหรือไม่ (Nanamoli, Bodhi, 2005). หลักการนี้สอดคล้องกับทักษะที่จำเป็นต่อการรับมือชาวปาลอมในโลกดิจิทัล โดยเฉพาะการใช้ โยนิโสมนสิการ หรือการใคร่ครวญอย่างแยบคาย เพื่อไม่ตัดสินใจข้อมูลเพียงผิวเผิน แต่พิจารณาถึงเหตุและผลอย่างรอบด้าน (พระมหานุพันธ์ พรหมชาติ, 2565)

การเข้าถึงความจริงอันสากล ในมิติพุทธปรัชญา “นิโรธ” ไม่ได้หมายถึงการเพียงปฏิเสธชาวปาลอม แต่คือการก้าวข้ามมายาที่บดบังสัจจะ เพื่อเข้าถึงความจริงอันสากล (Ultimate Truth) การฝึกฝนสติ สมาธิ และปัญญา จึงเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันทั้งในระดับปัจเจกและสังคม ที่ทำให้มนุษย์อยู่ร่วมกันอย่างมีสันติและตั้งอยู่บนพื้นฐานของข้อเท็จจริง ไม่ใช่บนความหลงผิดที่เกิดจากการบิดเบือนข่าวสาร (Harvey, 2013)

6. มรรคคือแนวทางแห่งพุทธปรัชญา

ในอริยสัจ 4 “มรรค” หมายถึงหนทางแห่งความดับทุกข์ โดยพระพุทธเจ้าทรงชี้ชัดว่าเป็น อริยมรรคมีองค์ 8 ซึ่งสรุปได้ใน “ไตรสิกขา” ได้แก่ ศีล สมาธิ และปัญญา (Bodhi, 1994) หากนำมาประยุกต์ใช้กับ

บริบทของข่าวปลอม (Fake News) มรรคจึงเป็นกรอบปฏิบัติที่ช่วยให้บุคคลและสังคมก้าวข้ามมายาและเข้าถึงความจริงผ่านสติปัญญาและการรู้เท่าทันสื่อ

การฝึกสติ (Mindfulness) การฝึกสติเป็นหัวใจสำคัญในการรับมือกับข่าวสารยุคดิจิทัล เพราะช่วยให้ผู้บริโภคข่าวสารไม่รีบด่วนเชื่อหรือแชร์ต่อโดยไม่ตรวจสอบ การมีสติทำให้สามารถพิจารณาข้อมูลอย่างมีระยะห่าง ลดการถูกครอบงำด้วยอารมณ์ เช่น ความโกรธหรือความกลัว ที่มักเป็นเครื่องมือสำคัญของผู้ผลิตข่าวปลอม (Kabat-Zinn, 2003)

การใช้เหตุและผล (Critical Reflection) มรรคยังชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของ “สัมมาทิฐิ” และ “สัมมาสังกัปปะ” ซึ่งสัมพันธ์กับการคิดเชิงวิพากษ์ (critical reflection) ผู้รับข่าวสารจำเป็นต้องใช้เหตุผลและการวิเคราะห์เพื่อพิจารณาแหล่งที่มา ความน่าเชื่อถือ และเนื้อหาของข่าว ก่อนตัดสินใจเผยแพร่ หลักการนี้สอดคล้องกับแนวคิดของ McIntyre (2018) ที่เสนอว่า “ยุคหลังความจริง” (post-truth era) ต้องอาศัยทักษะการคิดวิพากษ์เพื่อป้องกันการถูกชักนำด้วยข้อมูลบิดเบือน.

การประยุกต์อริยสัจ 4 เป็นกระบวนการวิเคราะห์ อริยสัจ 4 ไม่เพียงเป็นคำสอนเชิงนามธรรม แต่สามารถใช้เป็น เครื่องมือวิเคราะห์เชิงกระบวนการ เช่น เมื่อเผชิญข่าวสาร

ทุกข์ = การตระหนักรู้ว่าข่าวปลอมก่อให้เกิดความสับสนและความแตกแยก

สมุทัย = การสืบหาสาเหตุ เช่น อวิชชา ตัณหา ผลประโยชน์ทางการเมือง

นิโรธ = การสร้างภูมิคุ้มกันทางปัญญาและการเข้าถึงความจริง

มรรค = การปฏิบัติ เช่น สติ สมาธิ และการคิดวิพากษ์ เพื่อนำไปสู่การดับปัญหา

พระมหานันทพันธ์ พรหมชาติ (2565) เสนอว่า การเรียนรู้โดยใช้อริยสัจ 4 เป็นกระบวนการช่วยให้นักเรียนสามารถวิเคราะห์ปัญหาอย่างเป็นระบบ และค้นพบทางออกที่เหมาะสมทั้งในระดับปัจเจกและสังคม

7. มิติแห่งอภิปรัชญาญาณวิทยา (Metaphysical Epistemology)

แม้โดยทั่วไป “อริยสัจ 4” มักถูกอธิบายในฐานะคำสอนเชิงปฏิบัติทางศาสนา แต่หากพิจารณาในเชิงลึก อริยสัจ 4 ยังสะท้อนมิติทาง อภิปรัชญา (metaphysics) และ ญาณวิทยา (epistemology) อย่างชัดเจน กล่าวคือ เป็นทั้งการชี้ให้เห็น “ภาวะที่แท้จริงของสรรพสิ่ง” และ “กระบวนการรู้ความจริง” ที่นำไปสู่การรู้แจ้งความจริงสูงสุด (Ultimate Truth) (Rahula, 1974; Harvey, 2013).

ข่าวปลอมในฐานะมายา (Illusion) เมื่อพิจารณาบริบทสังคมดิจิทัล ข่าวปลอมสามารถตีความได้ว่าเป็น “มายา” หรือภาพลวง ที่บดบังความจริง และทำให้ผู้คนเข้าใจผิดในสิ่งที่เป็นจริง การตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของข่าวปลอมสะท้อนถึงความไม่สามารถแยก “สมมติสังขะ” (conventional truth) ออกจาก “ปรมาตถสังขะ” (ultimate truth) อันเป็นความจริงแท้ที่มีได้ถูกบิดเบือน (ปยุตโต, ม.ป.ป.)

อริยสัจ 4 ในฐานะเครื่องมือญาณวิทยา อริยสัจ 4 มิได้เป็นเพียงหลักปฏิบัติทางจริยธรรม แต่ทำหน้าที่เป็น เครื่องมือญาณวิทยา ที่สอนวิธีการรู้ความจริงอย่างเป็นลำดับ คือ การกำหนดรู้ทุกข์ (การชี้ปัญหา), การละสมุทัย (การเห็นเหตุแห่งปัญหา), การทำให้แจ้งนิโรธ (การเข้าถึงความจริงแท้) และการเจริญมรรค (การ

ลงมือปฏิบัติ). โครงสร้างนี้สะท้อนว่า พุทธปรัชญาไม่ได้มุ่งเพียงการให้ข้อมูลเชิงทฤษฎี แต่เน้น “กระบวนการรู้และการทำกิจ” ที่สมบูรณ (Bodhi, 1994)

การรู้แจ้งความจริงสูงสุด (Ultimate Truth) ในเชิงอภิปรัชญา นิโรธหรือนิพพานคือการเข้าถึงภาวะความจริงอันสูงสุดที่พ้นไปจากมายาและความหลงผิด (Rahula, 1974) ขณะที่ในเชิงญาณวิทยา อริยสัจ 4 คือวิถีแห่งการรู้แจ้ง ที่ประกอบด้วยสามญาณสิบสองอาการ (สังจญาณ-กัจจญาณ-กตญาณ) ซึ่งทำให้ผู้ปฏิบัติไม่เพียงรับรู้ข้อเท็จจริง แต่ยังตระหนักถึงกิจที่ต้องทำและผลสำเร็จของการปฏิบัติ (Harvey, 2013).

เมื่อสังคมเผชิญกับข้อมูลที่บิดเบือน การนำอริยสัจ 4 มาใช้ในมิติอภิปรัชญาญาณวิทยาจึงเป็นการฝึกแยกแยะระหว่าง “สิ่งที่เป็นจริง” กับ “สิ่งที่ถูกสร้างขึ้น” หรือระหว่างสัจจะกับสมมติ ตัวอย่างเช่น การใช้โยนิโสมนสิการในการพิจารณาข่าว เป็นการสร้างปัญญาเชิงญาณวิทยา ขณะที่การมุ่งสู่ความจริงแท้ คือการก้าวข้ามมายาและเข้าถึงความสงบแห่งนิโรธ กล่าวโดยสรุป อริยสัจ 4 ในมิติอภิปรัชญาญาณวิทยา คือทั้งเครื่องมือและกระบวนการที่ช่วยให้มนุษย์ก้าวพ้นมายาของข่าวปลอม เข้าสู่การรับรู้และการดำรงอยู่บนฐานของความความจริงอันสูงสุด ซึ่งไม่เพียงเป็นประโยชน์ต่อปัจเจกบุคคล แต่ยังสร้างภูมิคุ้มกันทางปัญญาให้แก่สังคมโดยรวม

8. แนวทางการประยุกต์ใช้หลักอริยสัจ 4 กับข่าวปลอม (Fake News)

1. ทุกข์ ตระหนักรู้ว่าข่าวปลอมคือความทุกข์ของสังคม

ระดับบุคคล ตระหนักว่าการเสพและแชร์ข่าวปลอมก่อให้เกิดความสับสน วิดกกังวล และความแตกแยกในครอบครัวหรือกลุ่มเพื่อน

ระดับสังคม ตระหนักว่าข่าวปลอมทำลายความไว้วางใจต่อสถาบันทางการเมือง เศรษฐกิจ ศาสนา และสื่อมวลชน

แนวทางปฏิบัติ จัดกิจกรรมให้ความรู้และรณรงค์ในสังคมว่า “ข่าวปลอมคือภัย” เช่นเดียวกับทุกข์ที่ต้องรู้ตามพุทธธรรม

2. สมุทัย วิเคราะห์สาเหตุของข่าวปลอม

อวิชชา ขาดทักษะการคิดวิเคราะห์และการตรวจสอบข่าวสาร

ต้นเหตุ/อุปาทาน ความยึดมั่นในอุดมการณ์ทางการเมือง เศรษฐกิจ หรือศาสนา ทำให้เลือกเชื่อข่าวที่ตรงกับความเชื่อของตน

แรงผลักดันจากโครงสร้าง แรงจูงใจทางเศรษฐกิจ (การคลิกโฆษณา) และการเมือง (โจมตีคู่แข่ง)

แนวทางปฏิบัติ สร้างหลักสูตรหรือWorkshopการรู้เท่าทันสื่อ (media literacy) ที่ชี้ให้เห็นถึงสาเหตุการเกิดข่าวปลอม เปรียบเสมือนการ “รู้สมุทัย”

3. นิโรธ สร้างภูมิคุ้มกันทางปัญญา

ระดับบุคคล ฝึกใช้เหตุผล ตรวจสอบข้อเท็จจริง (fact - checking) ก่อนแชร์ข่าวใด ๆ

ระดับสังคม ส่งเสริมระบบการตรวจสอบข้อมูลกลาง (fact - check center) ที่เข้าถึงง่าย โปร่งใส และเป็นกลาง

หลักพุทธปรัชญา ใช้กาลามสูตร และ โยนิโสมนสิการ เป็นเกณฑ์การประเมินข่าว โดยไม่เชื่อข่าว เพียงเพราะได้ยินต่อ ๆ กัน แต่ใช้การสังเกต เหตุผล และประสบการณ์ตรง

แนวทางปฏิบัติ พัฒนาหลักสูตรในโรงเรียนและมหาวิทยาลัยให้ผู้เรียนฝึกตั้งคำถามกับข่าว เช่น “ใครคือผู้เผยแพร่?” “มีแหล่งอ้างอิงหรือไม่?” “ผลประโยชน์คืออะไร?”

4. มรรค หนทางแก้ปัญหาข่าวปลอมอย่างเป็นระบบ

สัมมาทิฐิ ปลูกฝังการเห็นชอบ รู้เท่าทันสื่อและเข้าใจกลไกข่าวปลอม

สัมมาสังกัปปะ ส่งเสริมการคิดอย่างสร้างสรรค์ ปราศจากอคติ และไม่เผยแพร่ข้อมูลเพื่อทำร้ายผู้อื่น

สัมมาวาจา ใช้ถ้อยคำบนสื่อสังคมออนไลน์อย่างระมัดระวัง ไม่ส่งต่อข่าวเท็จ

สัมมากัมมันตะ และสัมมาอาชีวะ ส่งเสริมความรับผิดชอบของผู้ทำสื่อ นักข่าว และผู้ใช้โซเชียล

สัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ ฝึกจิตให้นิ่ง มีสติ และมีสมาธิเมื่อต้องเผชิญกับข้อมูล

มหาศาล

แนวทางปฏิบัติ บูรณาการ “มรรคมืองค์ 8” เข้ากับกิจกรรมตรวจสอบข่าว เช่น จัดโครงการ “Mindful Media” ที่เน้นการใช้สติปัญญาในการเสพสื่อ

9. บทสรุป

ในโลกยุคดิจิทัลที่ข้อมูลข่าวสารไหลเวียนอย่างรวดเร็วและไร้พรมแดน ปัญหาที่กลายเป็นวิกฤติสำคัญของสังคมคือการแพร่กระจายของข่าวปลอม หรือ Fake News ข่าวปลอมไม่เพียงสร้างความเข้าใจผิดในระดับบุคคล หากยังบ่อนทำลายความไว้วางใจในสถาบันหลักของสังคม สร้างความแตกแยก และก่อให้เกิดความเกลียดชังที่ลุกลามในโลกออนไลน์ ปรากฏการณ์นี้จึงเป็น “ทุกข์” รูปแบบใหม่ที่สังคมต้องเผชิญและหาหนทางคลี่คลายอย่างจริงจัง เมื่อพิจารณาตามหลักอริยสัจ 4 ข่าวปลอมสะท้อนให้เห็น

ทุกข์ ที่เกิดขึ้นกับสังคมร่วมสมัยอย่างชัดเจน ทุกข์ในที่นี้ไม่ได้หมายถึงเพียงความทุกข์ทางกายหรือใจ ในชีวิตส่วนตัว แต่หมายถึงภาวะความสับสน ความไม่ไว้วางใจ และความไม่สงบสุขในสังคมที่เกิดจากข้อมูลบิดเบือน ผู้คนจำนวนมากได้รับผลกระทบจากข่าวปลอมทั้งในด้านความรู้สึก ความสัมพันธ์ และการดำรงชีวิต ทำให้สังคมโดยรวมอ่อนแอและเปราะบางมากขึ้นสาเหตุหรือ

สมุทัย ของข่าวปลอมมีรากฐานมาจากหลายประการ ประการแรกคืออวิชชาหรือความไม่รู้ ผู้คนจำนวนมากขาดทักษะในการตรวจสอบข้อเท็จจริงและมักเชื่อข้อมูลที่ตรงกับความเชื่อของตนโดยไม่ตั้งคำถาม ประการต่อมาคือความยึดมั่นถือมั่นหรืออุปาทาน เมื่อบุคคลมีความเชื่อหรืออุดมการณ์ใด ๆ ก็มักเลือกเชื่อข่าวสารที่สอดคล้องกับตน แม้จะเป็นเท็จก็ตาม นอกจากนี้ยังมีแรงขับเคลื่อนเชิงเศรษฐกิจและการเมืองที่ทำให้เกิดการผลิต และเผยแพร่ข่าวปลอมเพื่อแสวงหาผลประโยชน์ เช่น การทำลายคู่แข่งทางการเมืองหรือการสร้างรายได้จากการเข้าถึงสื่อออนไลน์ ปัจจัยเหล่านี้ทำให้ข่าวปลอมกลายเป็นปัญหาที่ซับซ้อนและยากต่อการแก้ไข

นิโรธ หรือการดับทุกข์จากข่าวปลอม หมายถึงการสร้างภูมิคุ้มกันทางปัญญาเพื่อไม่ตกเป็นเหยื่อของการบิดเบือนข้อมูล ภูมิคุ้มกันทางปัญญาคือความสามารถในการคิดวิเคราะห์ ตรวจสอบ และไม่เชื่อข่าวสารอย่างไร้เหตุผล เครื่องมือที่สำคัญคือการฝึกทักษะรู้เท่าทันสื่อ การตั้งคำถามกับข้อมูล และการพิจารณาด้วย

โยนิโสมนสิการหรือการคิดอย่างแยบคาย หากบุคคลสามารถพัฒนาความสามารถเหล่านี้ได้ ก็จะไม่ตกอยู่ใต้ อิทธิพลของข่าวปลอม และสามารถเข้าถึงความจริงที่แท้จริงซึ่งเป็นพื้นฐานของสังคมที่สงบสุข ส่วน

มรรค หรือหนทางแห่งการดับทุกข์ สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับปัญหาข่าวปลอมได้อย่าง หลากหลาย แนวทางสำคัญ ได้แก่ การฝึกสติให้มีความระมัดระวังในการเสพและเผยแพร่ข้อมูล การใช้เหตุผล และการคิดเชิงวิพากษ์เพื่อตรวจสอบข้อเท็จจริงก่อนเชื่อหรือแชร์ การใช้หลักอริยสัจ 4 เองเป็นกระบวนการ วิเคราะห์ข่าวสาร โดยกำหนดรู้ปัญหา ชี้สาเหตุ หาทางดับ และลงมือแก้ไข นอกจากนี้การใช้หลักมรรคมีองค์ 8 ก็สามารถประยุกต์ได้อย่างตรงไปตรงมา เช่น การมีสัมมาทิฐิเพื่อเข้าใจกลไกของข่าวปลอม การมีสัมมาวาจา เพื่อลดการใช้ถ้อยคำที่เป็นภัยในสื่อสังคมออนไลน์ และการมีสัมมาสติสัมมาสมาธิเพื่อควบคุมจิตใจไม่ให้ หวั่นไหวไปกับข้อมูลลวง

ในระดับลึก อริยสัจ 4 ยังสะท้อนถึงมิติทางอภิปรัชญาและญาณวิทยา ข่าวปลอมคือมายาที่บิดบัง ความจริง ทำให้ผู้คนสับสนระหว่างสิ่งที่เป็นจริงกับสิ่งที่ถูกสร้างขึ้น ขณะที่อริยสัจ 4 เป็นเครื่องมือที่ช่วย แยกแยะความจริงแท้จากสมมติสัจจะ กระบวนการของอริยสัจ 4 ตั้งแต่การรู้ทุกข์ การเห็นสมุทัย การเข้าถึง นิโรธ และการดำเนินตามมรรค คือกระบวนการรู้ความจริงที่เป็นระบบและสมบูรณ์ ช่วยให้มนุษย์ไม่เพียงแต่ เห็นข้อเท็จจริงเชิงปรากฏการณ์ แต่ยังเข้าถึงสัจธรรมสูงสุดที่พ้นไปจากมายา การประยุกต์ใช้หลักอริยสัจ 4 กับ ข่าวปลอมจึงสามารถทำได้ในเชิงปฏิบัติอย่างชัดเจน เริ่มจากการตระหนักว่าข่าวปลอมคือทุกข์ การชี้ให้เห็น สาเหตุหรือสมุทัยที่ทำให้ข่าวปลอมเกิดขึ้น การสร้างภูมิคุ้มกันทางปัญญาเพื่อตัดวงจรของปัญหา และการลงมือ แก้ไขด้วยมรรคหรือหนทางแห่งปัญญา การดำเนินเช่นนี้จะช่วยให้บุคคลและสังคมก้าวพ้นจากมายาแห่งข้อมูล และเข้าถึงความจริงอย่างมั่นคง

โดยสรุป ปัญหาข่าวปลอมในยุคดิจิทัลไม่ใช่เพียงปัญหาด้านเทคนิคหรือการจัดการสื่อ แต่เป็นปัญหา ที่สะท้อนรากเหง้าทางจิตวิญญาณและสังคม การนำอริยสัจ 4 มาประยุกต์ใช้จึงไม่เพียงเป็นการแก้ปัญหาข่าว ปลอม แต่ยังเป็นการสร้างวิถีแห่งปัญญาเพื่อรู้แจ้งความจริง และเป็นการพัฒนาทั้งในระดับบุคคลและสังคม อย่างยั่งยืน

บรรณานุกรม

- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). **พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย**. พิมพ์ครั้งที่ 33. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ ผลิตัฒม์. 2555.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ 19. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาของธรรมสภา. 2556.
- พระมหาอนุพันธ์ พรหมชาติ. (2565). **การเรียนรู้ด้วยหลักอริยสัจ 4: การแก้ปัญหาและการพัฒนาตน**. วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 12(3), 101–115.
- พีระรัตน์กุล, ว. (2564). **การวิเคราะห์ข่าวปลอมตามหลักกาลามสูตร**. วารสารพุทธนวัตกรรมการศึกษา, 2(2), 1–15.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2559). **ความขัดแย้งของสังคมไทยกับการแก้ปัญหาตามแนวทางอริยสัจ 4.**

วารสารศาสนาและสังคม, 4(1), 23–38.

ยุสสโยธา. (2564). **กาลามสูตรกับยุทธวิธีปล่อยข่าวลือในสังคมออนไลน์.** วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, 17(2), 45–62.

วีไลวรรณ จงวิไลเกษม, พีรพล อนุตรโสตถี, ณรรธราวุธ เมืองสุข, พิสุจน์ อักษร, ชลาลัย พงษ์ศิริ. (2564).

Fake News Fighter: กลไกการตรวจสอบข้อเท็จจริงในห้องข่าวโทรทัศน์และสื่อดิจิทัล.

กรุงเทพฯ: กองทุนพัฒนาสื่อปลอดภัยและสร้างสรรค์.

แสง จันทร์งาม. **อริยสัจ 4.** พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : บริษัทสร้างสรรค์บุ๊คส์ จำกัด. 2544.

Bodhi, B. (1994). **The noble eightfold path: Way to the end of suffering.** Kandy: Buddhist Publication Society.

Gethin, R. (1998). **The foundations of Buddhism.** Oxford: Oxford University Press.

Harvey, P. (2013). **An introduction to Buddhism: Teachings, history and practices (2nd ed.).** Cambridge: Cambridge University Press.

Kabat-Zinn, J. (2003). **Mindfulness-based interventions in context: Past, present, and future.** *Clinical Psychology: Science and Practice*, 10(2), 144–156. <https://doi.org/10.1093/clipsy.bpg016>

McIntyre, L. (2018). **Post-truth.** Cambridge, MA: MIT Press.

Nanamoli, B., & Bodhi, B. (2005). **The middle length discourses of the Buddha: A translation of the Majjhima Nikāya.** Boston: Wisdom Publications.

Rahula, W. (1974). **What the Buddha taught.** New York: Grove Press.

Vosoughi, S., Roy, D., & Aral, S. (2018). The spread of true and false news online. *Science*, 359(6380), 1146–1151. <https://doi.org/10.1126/science.aap9559>

Wardle, C., & Derakhshan, H. (2017). **Information disorder: Toward an interdisciplinary framework for research and policy making.** Strasbourg: Council of Europe.